

Резюме:

В това изследване се анализират етнокултурните аспекти на езиковото общуване на две нации – българската и английската. Проследява се дали родният език е част от идентичността и може да бъде повод за гордост. България и Великобритания се изправят пред един и същ проблем – езикът на омразата и престъпленията, които следват от него. Разглеждат се различни определения на обидната реч, както и основните причини за агресия – етнос, външен вид и др. Изследва се каква е връзката между стереотипите и ценностите. Обръща се внимание на културния контекст и неговото влияние върху човешките взаимоотношения. Предлагат се мерки за справяне с езика на омразата, които да подобрят комуникацията и разбиранията на индивида за „другите” – „не-нашите”.

Ключови думи:

идентичност, межкултурна комуникация, култура, етнос, език на омразата, българи, англичани, ценности

Съгласно теорията на Чарлз Дарвин за произхода на човека и изследователската му работа за това как е възникнал езикът, комуникацията при първите хора на Земята се оказва жизненоважна. Тя им помага да се справят с предизвикателствата на света и да оцелеят като племе. Този, който не е могъл да усвои специфичната съвкупност от звуци и символи, е губил битката на естествения подбор. В своята книга “The Language Instinct. How the Mind Creates Language” Стивън Пинкър разглежда теорията за общия праезик, от който са тръгнали всички останали езици. Според него причините да говорим на различни езици са: *процесът на вариация, наследственост и изолация* (Pinker 2000: 241). Спрямо етносите това респективно значи мутация, генетична наследственост, географска локация и репродуктивност. Относно речта – лингвистична иновация, възможност за учене, миграция или социални бариери. По този начин се формират общ племенен характер и ценности. Днес миграцията и контактът с „другите” вече е една от основните характеристики на 21. век. Затова ролята на културната идентичност и интеркултурното общуване се превръщат в отправна точка за преодоляването на стереотипите и конфликтите на съвремието. Още през 80-те години на 20. век американският изследовател Томас Педигрю открива, че в процеса на глобализация межкултурният контакт е неизбежен като дори малките страни и общности няма как да останат скрити за влиянието на „другостта” (Петкова 2013: 38).

Благодарение на развиващите се информационни технологии и възможностите за пътуване, за човек никога преди не е било толкова лесно да влезе в контакт с представител на друга националност. Тъй като темата е актуална днес, но ще продължи да бъде и в бъдеще, в този текст ще се анализират етнокултурните аспекти на езиковото общуване на

две нации – българската и английската. Изследването на този своеобразен сблъсък на една нетолкова отдавна отминала империя като Великобритания и малка балканска държава ще даде полезна информация за подобряването на комуникацията между страните и справянето с различни стереотипи. Ще се разгледа темата за езика като национална ценност – повод за гордост или не.

Английският език е наименуван на своите създатели – германското племе *англи*. Глобалното разпространение на езика се дължи на много фактори, един от които е ролята на Британската империя и нейните колонии по цял свят. Днес доминиращата му позиция го превръща не само в социална валута, но и в истински езиков империализъм. Привържениците на космополитизма смятат, че трябва да бъде използван от целия свят. Проучване на британската социологическа компания Perspectus Global през 2020 г. показва, че английският не попада в топ 50 на нещата, които правят британците горди от своята националност^[1]. Въпреки че има ден, посветен на него, наречен English Language Day, който се чества на 23 април, той се възприема по-скоро за световен празник, отколкото за национален и не е посрещан ежегодно толкова радушно, колкото 24 май в България. Една от причините за това е, че датата (23 април) е избрана от Организацията на обединените нации като символ на културно разнообразие. Това е знак, че в Западна Европа национализмът е идеология на държавата, а не на етническата общност, както е на Балканите. Културната диверсификация е характерна черта за Великобритания. Според проучване на медията BBC все по-малко млади хора са горди да се нарекат англичани (45% към 2018 г.), като процентите значително се увеличават на 72% при по-възрастните^[2]. Най-голямата причина са множеството етнически общности, живеещи на Острова. Английската идентичност се очертава като по-специфична, свързана с тези, които се определят като „бели”. По-приобщаваща за т.нар. „цветнокожи” (индийци, пакистанци, хора от африкански колонии и т.н.) е британската. Налице е т.нар. западен национализъм, който има за цел да обединява различни етноси, социални и религиозни общности. Той може да се характеризира като политически и социокултурен. Това обяснява и защо езикът не се разбира като ценност, подбуждаща родолюбие. Според проучването на Perspectus Global повод за гордост освен здравната система са ястия като фиш енд чипс, английска закуска, телешко печено, мармалад, както и известни певци, писатели и дори шеф готвачът Джейми Оливър. Ето защо спрямо произхода на любимите британски ястия, песни и книги англичаните биха могли да се определят като „непридирчиви” поради това, че тяхната употреба (или консумация на храна, четене, слушане и т.н.) не изисква спазване на определени фолклорни традиции или исторически познания, които да придадат такова значение на предмета, че той да може да бъде правилно разбран и употребяван само от определени хора.

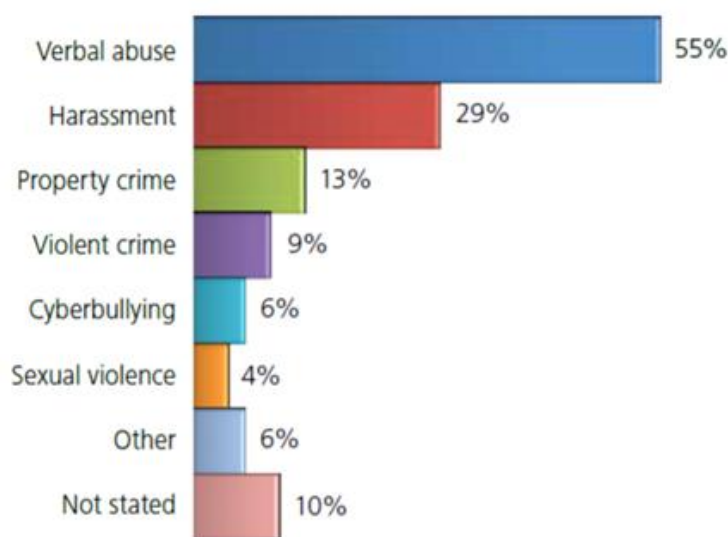
Според езиковите нагласи на днешните българи и тяхната мотивираност да спазват книжовните норми – изследване, направено от Института за български език на БАН през 2019 година, гражданите извеждат като първа персонална причина за гордост правилното

писане (БАН 2019: 216). Това дава самочувствие на индивида пред останалите в социалната група, а също показва книжовния език като част от националната и културната идентичност на българина. Неслучайно през 2020 година Народното събрание на Република България гласува на първо четене преименуването на празника 24 май от „Ден на българската просвета и култура и на славянската писменост” на „Ден на българската писменост, просвета и култура”^[3]. Това решение би могло да се възприеме като проява на етнонационализъм, тъй като се акцентира върху етническата принадлежност. Според проучването на БАН най-голям процент от хората смятат, че правилното писане спомага за по-добрата комуникация и че то „ни обединява и съхранява като народ” (БАН 2019: 219). Това показва, че страната може да се причисли към т.нар. етническа нация, където общото историческо минало, рода и старите традиции са от основна важност.

Според Cambridge English Dictionary терминът „нация” (nation) се дефинира като „Голяма група от хора, живеещи в един район със собствено правителство, език и традиции” (Cambridge English Dictionary 2009: 625). Нека сравним това значение с написаното в Съвременния тълковен речник на българския език: „Исторически създава се група от хора, възникнала върху общност на езика, територията, икономическия живот и културата” (СТРБЕ 2008: 506). Със сигурност двете определения се различават по това, че при английското имаме „голяма група от хора”, докато в българското се конкретизира съвместното минало, върху което е създадена общност. Дори нещо повече – общност не само на език, но и на територия и култура – една своеобразна симбиоза. От друга страна, значението на територията според Cambridge English Dictionary се свързва с хората, живеещи в един район, които имат общ интерес да изкарват прехраната си от това място (Семов 1995: 84). Исторически погледнато може да се признае, че Великобритания е страна, изградена до голяма степен от имигранти – ирландци, французи, евреи, скандинавци, както и от заселници на британски колонии – индийци, африканци и др. Това прави трудно определянето на националния характер поради етническото разнообразие, водещо със себе си културни различия.

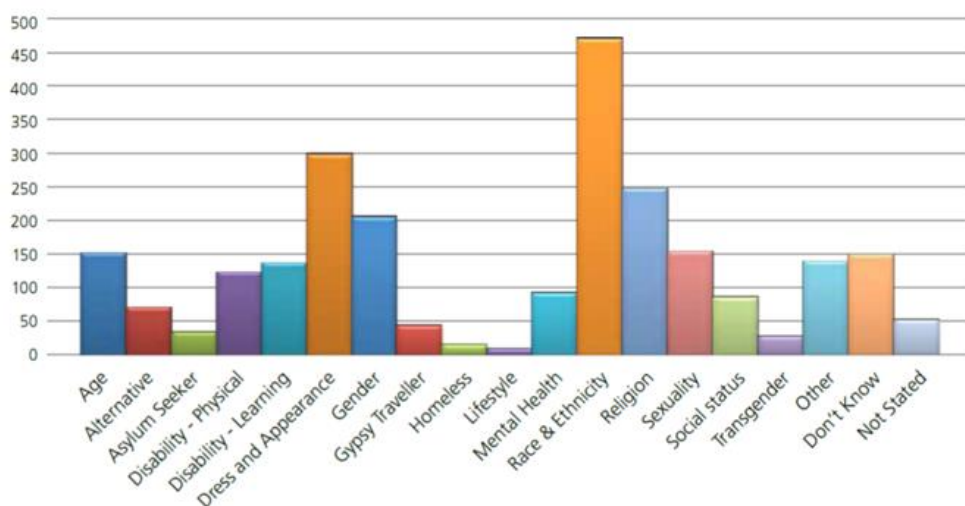
Според Х. Хофстеде по-хомогенното население на една държава предполага етноцентричност и ксенофобия (Хофстеде 2020: 238). Това се дължи на ценностната система, която водещата етнокултура е изградила на базата на своите потребности, разбирането за себе си и за другите – „не-нашите”. В своето изследване на културните различия холандският социолог въвежда термините „мъжественост” и „женственост” спрямо множество държави, отнасяйки се не в смисъла на биологичен пол, а към начина на поведение и социалната роля на индивидите. Великобритания попада в графата „женственост” поради често срещаната равнопоставеност между половете и по възраст, което рефлектира върху по-добрата комуникация както към свои, така и към „чужди”. България бива определена като „мъжествена” – не особено толерантна с „не-нашите” и с ясно обусловени роли на биологичния пол. Въпреки това език на омразата съществува и в

двете държави. Университетът в Лестър (University of Leicester) работи по своя проект „Престъпление от омраза” (Hate Crime) в периода 2012-2014 година. Това е най-голямото изследване във Великобритания по темата. Определението, дадено от висшето заведение за Hate Crime, гласи: „Актове на насилие и враждебност спрямо дадени хора поради тяхната идентичност или възприемана „разлика” (Проект 2014: 8). Участниците в изследването са от непълнолетни до 84 годишна възраст, 56% жени, 42% мъже и 3% транссексуални. От техните преживявания като жертви се оказва, че вербалната агресия е най-често срещаният метод на насилие (вж фиг.1).

Фиг.1 Най-често срещан вид насилие

Има различни дефиниции на понятието „език на омразата”. Според някои това е „рязко отрицателно отношение към „опонентите” – носители на друга система от религиозни, национални, културни и по-специфични субкултурни ценности” (Ефтимова 2016: 97). Също така може да се разбере като „съдържателни и идеологически аспекти на медийната реч – споделянето на ценности, послания и убеждения, които противоречат на идеята за толерантност, плурализъм, равноправие и многообразие. По-рядко като език на омразата се определя начинът на изразяване” (Ефтимова 2016: 96). Според доц. Орлин Спасов това е „сложна и противоречива категория, чието идентифициране и санкциониране зависи в голяма степен от контекста на използване” (Езикът на омраза в България 2016: 6). Докладът на университетът в Лестър показва, че най-голямата причина за агресия е расовата и етническата принадлежност, следвана от външен вид и облекло.

Фиг.2 Причина за агресията

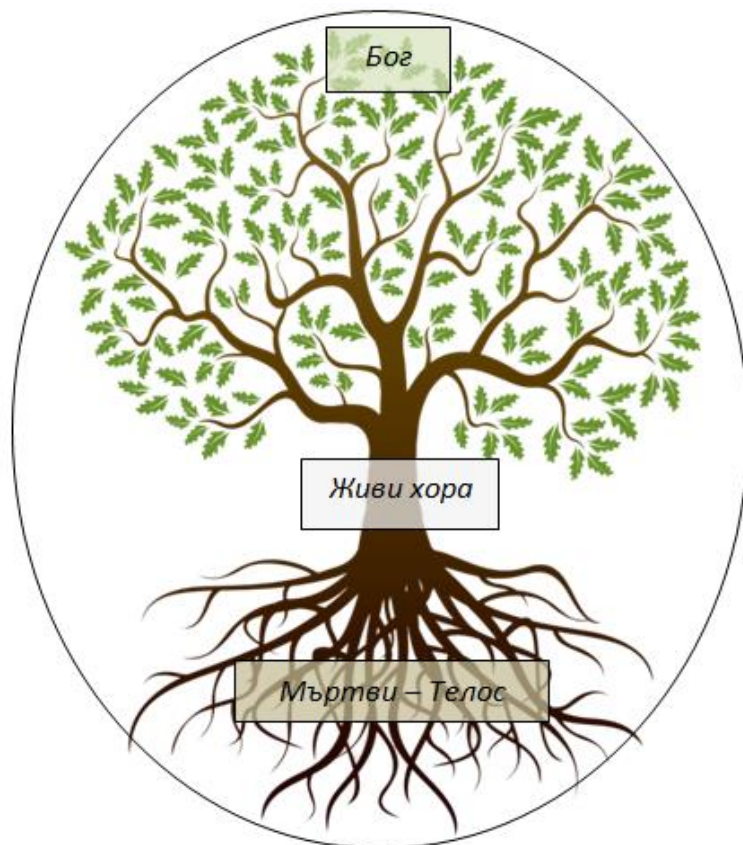
През 2014 г. Институт „Отворено общество“ – София прави изследване по темата, като отново най-много са жертвите на расова и етническа основа, следвани от хомосексуалните, а малко по-надолу в класацията попадат и чужденците. В доклада жена от ромски произход споделя следното: „На тях (българите, б.а.) им е вградено, че циганите са мръсни, грозни, черни...” (Доклад 2014: 11). Това е типичен пример за стереотипизация, която се явява един от основните проблеми за успешна межкултурна комуникация. По своята същност обаче предразсъдъците са нормален психологически механизъм, който задейства защитна реакция у нас, за да се предпазим от непознатото. Проблемите идват, когато оставяме първичния си инстинкт да завладее напълно нашето съзнание и така избираме да проявим агресия. Недостатъчната информираност, фалшивите новини, както и езикът на омразата в медийното пространство са другите фактори, които ни водят до отрицателна нагласа. В проучването на Института е посочено, че най-голям разпространител на негативни изказвания по адрес на малцинствата са политиците, следвани от журналистите. В доклада на Университетът в Лестър потърпевши имигранти споделят, че най-често са били обект на омраза от страна на т.нар. “white British”, или бели британци, които от своя страна се чувстват застрашени от „нашественици”, дошли, за да им вземат работата, здравната система и „да завладеят държавата”. Това отношение напълно контрастира с много изследвания до момента, в които Великобритания бива описана като толерантна и отворена страна. Пример за това е написаното от Мила Маева в книгата „Българските емигранти в Англия”, където таблоидите на Острова представят българите според обществените възгледи на британците – опасни, корумпирани, асоциирани с ромския етнос (Маева 2017: 76).

Показателна е и политическата некоректност в отношението на Джанис Аткинсън (Британска партия на независимостта) през 2015 г., което е изразено индиректно в изказването ѝ, че „българите и румънците, работещи в Обединеното Кралство, са повече отколкото цялото население на Фолкстън и Хайт”^[4]. Популяризирайки такива изказвания, медиите стават основен източник на езика на омразата и подбудители на т.нар. „самореализиращо се пророчество”. Негативизмът и предразсъдъците към някого или нещо могат да повлияят на поведението по такъв начин, че да сбъднат опасенията на даден човек.

Стереотипите са дълбоко свързани с ценностите, а те, от своя страна, представляват личната нагласа към света. В своя труд „Культурные доминанты в языке” Владимир Карасик анализира думите „судьба” и „fate” и ролята на свободната воля като ценност в руската и английската култура (Карасик, 2002: 166-205). За целта на този текст ще бъде изследвано отношението между българската и английската дума. Етимологията на „судба” идва от старобългарското „сжднѣти” – съдя, осъждам, а „fate” произлиза от латински „fata” или „fatum” – предсказвам. И при двете значения има разбирането за по-висша сила от нас, която в първия случай носи усещане за вече предрешен житейски път, който би могъл да е справедлив или не. Би могло да се направят връзки с широко разпространеното недоверие сред българските граждани относно работата на съдебната власт. В значението на английската дума е заложена вероятността нещо да се случи в бъдеще, което оставя място за свободна воля, съответно за възможност да промениш събитията в твоя полза. Този начин на мислене предполага по-голям индивидуализъм като поставя нуждите на независимия „Аз” на първо място. Една от отличителните черти на англичаните е точно тази социална перспектива. Българите са на обратния полюс – представляват колективна култура, в която интересите на групата са над тези на отделната личност. В семейството детето е редно да се подчини на по-възрастните така, както индивидът трябва да последва своята съдба. В. Карасик дори продължава с идеята, че тази основна разлика в разбирането на двете думи се корени в православия и католицизма, като в случая второто може да се замени с англиканството (Church of England).

Неслучайно и една от най-често употребяваните фрази на Острова е „Bless you”, което има значение на „Бъди благословен” и „Наздраве”, когато някой кихне. Според речника на Оксфорд също значи и да покажеш благодарност или привързаност (Oxford Learner’s Dictionary 1994: 20). В някои случаи фразата действа като вид суеверие за защита от злото. Няма точна информация откъде произлиза това „наричане”, но може да се предположи, че има дълбока връзка с англиканството, заемало основна роля в съдбата на страната и с чумата („Черната смърт”), която поражда множество хора на Острова в различни периоди между 14. и 16. век. Тази епидемия е една от причините Църквата на Англия да бъде провъзгласена за основна религия, която да дава вяра и надежда на населението. Фразата все още се използва много, защото носи усещане за нещо сакрално и за висша сила, която може да въведе ред и справедливост. Вероятно най-разпространеното пожелание в

България е „Бъди жив и здрав”, което също спада към благословиите, но неговото значение няма толкова силно изразена религиозност, колкото е свързано с древни традиции и обреди. В българските обичаи има множество ритуали, подсказващи разбирането на народа за това *да си жив* като ценност. Неслучайно има четири Задушници в календара, както и други обичаи, които са свързани с почитането на мъртвите. На фиг.3 това може да се види по-ясно чрез Дървото на живота, което присъства в много култури.

Фиг.3 Дървото на живота

Българският народ разчита този символ чрез своите традиции и по-точно чрез тяхното изпълнение от живите. Неслучайно дървото е в окръжност, представляваща две основни неща – кръговрата на живота и обреден календар с пролетно-летен цикъл (земята се ражда) и есенно-зимен (земята умира). Ето защо изпълняването на обичаите е начин индивидът да участва активно в живота, влизайки в различни роли, като по този начин бива приет в социума. Запазването на фолклора е възможност за даден народ не само да формира и затвърди етническото си самосъзнание, но и колективната си идентичност. Обратно календарът с празнични и почивни дни на Острова представлява голямо разнообразие от празници на много етнически и религиозни групи – Китайската Нова

година, еврейският празник Пурим, хиндуиският Маха Шиваратри, мюсюлманският Ашура и други.

Народите на Великобритания и България са представители на две различни нации – гражданска и етническа. Една от основните задачи за Острова е да се постигне равнопоставеност между половете, социалните и културните групи. В резултат на това в държавата се появяват граждани с различна национална и етническа принадлежност – British Pakistani, British Asian, British African-Caribbean и т.н., за които националната се поставя не на първо място, а е една от многото. Въпреки многообразието, преобладаващият индивидуализъм и редките случаи на националистични актове, ксенофобията и расизмът са все още проблеми, с които страната се бори. Колективистичната натура и запазването на традиции не помагат на България да се справи с езика на омразата, който при ескалиране може да доведе до физическа саморазправа и дори извършване на тежко престъпление. За да се намери решение на този казус, трябва да се обърне внимание на културния контекст, тъй като той има влияние върху човешките взаимоотношения. Контекстът представлява знания, морални норми, обичаи и всичко останало, което индивидът е придобил от другите членове на микро- и макро-обществото, сред което живее. По този начин се научават доминиращите ценности на културата, с която човек се идентифицира. Важно е да се има предвид, че човек може да има едновременно както индивидуалистични, така и колективни ценности, а това, което ще надделее, зависи от средата, медиите и дори на какво се набляга в социалната политика. Затова според Е. Хол промяната на културния контекст води до промяна на културната идентичност. Речта на омразата е все още част от публичното говорене, а медиите са основен източник на това деяние в лицето най-вече на журналисти и политици. Налице е пасивно отношение и при двете нации, което пречи не само в борбата със стереотипите, но и в напредъка на обществото. Показването на добри примери от медиите ще окаже положително влияние върху начина на мислене и ще задейства активна позиция в различни аспекти от социалния живот. Информативни кампании за повишаване на осведомеността могат да популяризират понятието сред обществото, за да се разпознават по-лесно прояви на агресия. По този начин ще се напомни на обществото, че всички имаме колективна отговорност към това, което се случва в собствената ни страна, а и не само в нея. Важно е образователната система да наложи мерки за ограничаване на тази реч чрез работа с учители, психолози и ученици, както и бизнесът да промени политиката си, за да даде шанс на потенциални служители от различен етнос, религия, сексуалност и т.н. да заемат позиция в дадена индустрия. Стереотипите са част от културната ни идентичност и затова няма как да бъдат избегнати напълно, но чрез по-добра информираност и осъзнаване на проявата на предразсъдъци може да се постигне положителен ефект в межкултурното общуване.

Цитирана литература:

БЕ 2019: *Езиковите нагласи на днешните българи* // Български език. Приложение №1, 66(2019).

Доклад 2014: *Обществени нагласи спрямо речта на омразата в България през 2014 г.* Институт „Отворено общество“ 2014. Available from: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:TOF9ydCngkcJ:https://osis.bg/wp-content/uploads/2018/04/Hate_speech_BG_2014.pdf+&cd=4&hl=en&ct=clnk&gl=bg&client=firefox-b-d (14.01.2021)

Езикът на омраза 2016: *Езикът на омраза в България: рискови зони, уязвими обекти* // Фондация „Медийна демокрация“. Available from: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjJl9PelKXuAhXD4IUKHWa4BHwQFjABegQIARAC&url=http%3A%2F%2Fantihate.europe.bg%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fuploads%2Fantihate_index.pdf&usg=AOvVaw3ql8b7w0-IJ1ohjR7TY88l (14.01.2021)

Ефтимова 2016: Ефтимова, Андреана. *Двойственият език в медиите: езикът на политическата коректност vs езика на омразата*. София: Просвета.

Карасик, 2002: Карасик, Владимир. *Културните доминанти в езика*. // *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. – Волгоград: Перемена, 166-205. Available from: <http://philologos.narod.ru/ling/karasik.htm>

Маева 2017: Маева, Мила. *Българските емигранти в Англия. Минало и съвременност*. София: Парадигма.

Петкова 2013: Петкова, Дияна. *Културни идентичности в интеркултурен диалог*. В. Търново: Фабер.

Проект 2014: . [Leicester Hate Crime Project](https://le.ac.uk/hate-studies/research/the-leicester-hate-crime-project/our-reports). University of Leicester 2014 Available from: <https://le.ac.uk/hate-studies/research/the-leicester-hate-crime-project/our-reports> (27.11.2020)

Семов 1995: Семов, Марко. *Народопсихология. Том 1*. Варна: Славена.

СТРБЕ 2008: *Съвременен тълковен речник на българския език*. В. Търново: Габеров.

Хофстеде 2020: Хофстеде, Хеерт. *Култури и организации. Софтуер на ума*. София: Класика и Стил.

Cambridge English Dictionary New York: Cambridge University Press, 2009.

Oxford Learner's Dictionary of English Idioms. Oxford: Oxford University Press, 1994.

Pinker 2000: Pinker, Steven. *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*. New York : Harper Perennial.

Медийни публикации:

24 май вече няма да е ден на славянската писменост. 1 октомври 2020. dariknews.bg. 27.11.2020. <<https://dariknews.bg/novini/bylgariia/24-maj-veche-niama-da-e-den-na-slavianskata-pismenost-2242574>>

Britons reveal the top 50 things that make them proud to be British with the NHS No1 followed by fish and chips, a full English breakfast – and the Queen. 2 April 2020. Dailymail.co.uk. 27.11.2020. <https://www.dailymail.co.uk/travel/travel_news/article-8180151/Britons-reveal-50-things-make-proud-British-NHS-David-Attenborough.html>

Romanian and Bulgarian migration: Rise in workers in UK. 18 February 2015. Bbc.com. 16.01.2021 <<https://www.bbc.com/news/uk-31519319>>

The English question: What is the nation's identity? 3 June 2018. Bbc.com. 26 November 2020. <<https://www.bbc.com/news/uk-44306737>>

Language and nation. Ethnocultural aspects of language communication

Dayana Edens,

PhD student in Faculty of Journalism and Mass Communication, Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Summary. In this research the ethnocultural aspects of linguistic communication of two nations are analyzed Bulgarian and English. It is questioned whether the native language is part of the identity and can be a source for pride. Bulgaria and Great Britain face the same problem – the language of hatred(hate speech) and the crimes that follow from it. Different definitions of offensive speech are considered, as well as the main causes of aggression – ethnicity, appearance etc. The relationship between stereotypes and values are also analyzed. Attention is paid to the cultural context and its influence on human relationships. Measures to deal with hate speech are proposed to improve the individual's communication and understanding of „others“ – „not ours“.

Keywords: identity, intercultural communication, culture, ethnicity, hate speech, Bulgarian, English, values